

Срђан КАТИЋ
Историјски институт
Београд

ОБНОВА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ 1565. ГОДИНЕ*

Анстракт: Документ се односи на финансирање обнове београдске тврђаве, која је тешко оштећена након експлозије складишта барута у Горњем граду. Радови су финансирани од прихода различитих закупа на територији Београдског надзорништва царских прихода. За прикупљање новца и контролу трошкова био је задужен београдски назир, а за саме радове смедеревски санџакбег.

Кључне речи: Османско царство, 16. век, Београд, тврђава, обнова.

У Османском царству један од највећих буџетских расхода представљали су трошкови за грађевинске радове на утврђењима. Поред редовног одржавања, утврђења су периодично обнављана, а дужина периода зависила је од врсте материјала од кога је тврђава направљена и њеног стратешког значаја. Дрвене паланке обнављане су сваких десетак година, док је трајност камених утврда била знатно дужа. Од освајања Београда 1521. године на градској тврђави није било већих грађевинских радова све до средине шездесетих година XVI века.

До обнављања утврђења дошло је због експлозије барута у једној од кула Замка, односно турског Нарина. Према сведочењу хабзбуршког царског курира Јакова Бецека, који је на путу за Истанбул крајем новембра 1564. године стигао у Београд, експлозија изазвана ударом грома разнела је поменуто утврђење и оштетила бројне грађевине у околини.¹

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Српско друштво од друге половине 17. века до краја Првог светског рата. Постојаност и промене* (Ев. бр. 147027).

¹ Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI vijeka*, Rad JAZU, LXXXIV (1887) 85-86. Експлозија је била толико јака да су у њој оштећени сандуци с новцем у подземној ризници. Посебна комисија била је задужена да преброји новац

Документ који представљамо у раду потврђује Бецекове наводе о грому као узроку експлозије. Из њега се види да се са обновом порушених делова утврђења дуго није започињало и да је заповест о финансирању радова издата тек у августу 1565. године. Главни разлози за занемаривање београдске тврђаве свакако су били повољан мировни уговор с Хабзбуршким царством из 1562. године и велики издаци које је царска благајна имала за припреме похода на Малту 1565. Подаци о издвајању 290.000 акчи указују на обимне радове на тврђави, а начин њиховог прикупљања пружа нова сазнања о деловању Београдског незарета, финансијске институције која је надзирала царске приходе у Смедеревском, Крушевачком, Сремском и Зворничком санџаку.

Документ се чува у Архиву Председништва Владе Републике Турске у Истанбулу у архивској серији Малије дефтери (*Maliyeden Müdevver Defterleri*).² Ради се о регистру финансијске канцеларије под редним бројем 2775, у који су 1565/66. године уношени преписи свих заповести које је централна власт слала надзорницима царских прихода (рудници, солане, царине, хасови, порези) и управницима верских задужбина – вакуфа.³

Заповести су уписиване у регистре у целости, или у сажетом облику, као што је то случај с документом који наводимо. Приликом сажимања дешавало се да писар изостави део који је општепознат савременицима, или неки податак који му се чинио мање важан, што отежава анализу документа. Тако је, на пример, предрачун за радове на београдској тврђави у износу од 289.965 акчи за око 5.000 акчи мањи од суме која је била предвиђена да се за ту намену прикупи од дела закупа: осијечке скеле (120.000 акчи), београдске скеле (100.000), нишких пиринчаних поља (40.000), рудника Кучајна (29.985) и карловачког хаса (5.015). Да се не ради о грешци у обрачуну, већ о изостављеном делу документа сведочи извештај о пословању рудника Кучајна из 1565. године. Из њега се види да је због издвајања дела прихода за обнову

из кеса, поново га похрани у сандуке и запечати (*6 Numaralı Mühimme defteri (972 / 1564 – 1565)*, I-II <Özet – Transkripsiyon ve İndeks>, III <Tıpkıbasım>, Ankara 1995, h. 1052).

² Başbakanlık Arşivi İstanbul, *Maliye defteri – Maliyeden müdevver defteri* [MAD] 2775: s 84.

³ Малије дефтер из 1565/66. године има 1.984 стране и неколико хиљада докумената, од којих се приближно трећина односи на области западног Балкана под османском влашћу.

локалног утврђења⁴ предвиђена сума смањена за 5.000 акчи (24.985),⁵ па је мањак накнадно надокнађен од дела закупа карловачког хаса (5.015). Разлика од 15 акчи вероватно је служила да би се укупна сума заокружила на 290.000 акчи.

У поменутом извештају се прецизира да је новац из Кучајне био намењен за поправку луке у београдској тврђави, што указује да од разарања нису биле поштеђене ни грађевине у Доњем граду.⁶

Обнова београдске тврђаве настављена је и наредних година. На повратку из Истанбула, Марко Антоније Пигафета посматрао је градњу Нарина 1567,⁷ а исте године делом прихода рудника Мајданпек у износу од 10.170 акчи плаћани су радови на џамији у Горњем граду.⁸ Градња куле у којој је био ускладиштен барут најдуже је трајала и она није завршена све до 1572. године, када је у Београду боравио Давид Унгнад.⁹

⁴ За обнову паланке Кучајна из прихода од закупа рудника издвојено је 15.000 акчи (С. Катић, *Турско утврђење Кучајна од оснивања 1552/53. до аустријског освајања 1718. године*, Историјски часопис, XLVIII (2001) 138-139.

⁵ *Vaşbakanlık Arşivi İstanbul, Bab-i defteri, Vaşmuhasebe kalemi (D.BŞM) 61, s 18.*

⁶ *Исто.*

⁷ Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI vijeka*, Rad JAZU, C (1890) 134.

⁸ С. Катић, *Османски документи о руднику Мајданпек XVI-XVIII век*, Мајданпек 2009, 54-58.

⁹ Према Унгнаду та кула се налазила преко пута куле Небојша, у то време највеће куле на Горњем граду (Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI vijeka*, Rad JAZU, CXII (1892) 215). На основу тога М. Поповић је закључио да се радило о кули Југоисточног бедема Унутрашњег града (М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд 1982, 130).

ТРАНСКРИПЦИЈА

[1] Semendire sancağı beği Bayram Beğ'e hüküm yazıla ki:

Hâliyâ mektûb gönderüp Dergâh-ı Mu'allâ çavuşlarından Ömer [2] çavuş elinden mâh-i Zi'l-hiccenin on yedinci gününde vârid olan emr-i şerîfde [3] Belgrad kal'ası ahvâli nice olmuştır ta'mîrine mübâşeret olunduğı ve hilâfi i'lâm [4] olunmak fermân olunmuş.

Bu kulları Belgrad'a Bâb-i Sa'âdet'den işbu mâh-i Zi'l-hiccenin [5] sekizinci günü gelüp mezkûr kal'aya sâbıktan mübâşeret olunmayup ve levâzimâtdan cüzvî [6] ve kullî nesne ihzâr olunmayup sâbık Semendire beği olan Arslan Paşa kullarına [7] levâzimin ihzâr etmek için emr-i şerîf vârid olup feemmâ bu bendelerine Bâb-i Sa'âdet'de [8] mezkûr kal'a ta'mîrine müte'allik nesne ferman olunmayup sonra hükm-i şerîf dahı vârid olmamağın [9] mezkûr kal'anın ta'mîrine müte'allik umûra mübâşeret olunmayup sâ'ikadan harâb olduğı [10] üslûb üzere olup feemmâ ta'mîrine mübâşeret ehemmi olmağın vukû'ı üzere arz olundu [11] diyü bildirmişsin.

İmdi kal'a-i mezbûre için lâzım olan ikiyüz seksen dokuz bin dokuz yüz [12] altmış beş akçenin yüz yiğirmi bin akçesi Osek iskeleleri mukâta'ası kıstından âmil Mehmed bin [13] Alî tahvîlinden emîn olan kal'a-i Belgrad azeb ağası Pîrî ma'rifetile ve yüz bin akçesi Belgrad [14] iskelelerini mukâta'ası kıstından âmil Seydî Alî tahvîlinden Hâcî Sinân emîn ma'rifetile ve kırk bin [15] akçesi Niş çeltüğü enhâri âmili Sarı Mustafâ tahvîlinden ve yiğirmi dokuz bin dokuz yüz [16] seksen beş akçesi Kuçayna ma'deni kıstından şafar Haydar tahvîlinden sipâhî oğlanlarım cemâ'atından [17] emîn Behrâm ma'rifetile ve beş bin onbeş akçesi sene 970. Rebî'u'l-evveli guresinde Karlofça [18] hâsları kıstından Alî ve Mustafâ tahvîlinden ki cümle ikiyüz seksendokuz bin dokuz yüz altmış beş akçe [19] olur meblağ-i mezbûr mezbûr binâya sarf olunmak emrim olup buyurdum ki:

Hükm-i şerîfim vardukda [20] zikr olunan akçeleri zikr olunan mukâta'alar nâzırı olan za'im Mü'min'den taleb idüp alup [21] kal'a-i mezbûrenin ta'mîre ve termîm muhtâc olan yerlerin mübâşir olduğı üzere istihkâm üzere [22] yapıdırup itmâma erişdiresin ve vâkı' olan ihrâcâtı müfredâtla defter itdirüp tamâm oldukdan sonra [23] defteri mühürleyüp Kapum'a gönderesin amma harc husûsunda gereği gibi ihtimâm idüp cüzvî harcla [24] olmak mümkün iken harc-i 'ayn ve isrâf ve itlâf olunmalar itdirmeyesin şöyle bilasin diyü

Tahrîren fî 12. Muharrem sene 973.

ПРЕВОД

Бајрам-бегу, санџакбегу Смедерева, написана је заповест:

Сада си послао писмо да ти је чауш Омер, један од чауша Високе Порте, 17. дана месеца Зилхице (16.07.1565) донео часну заповест у којој је описано стање београдске тврђаве и [поново] наређено да се приступи њеној оправци пошто је извештено да се чини супротно.

Ти си поднео представку и обавестио следеће: „Овај ваш роб [Бајрам-бег] стигао је с *Врата Среће*¹⁰ у Београд 8. дана месеца Зилхице (07.07.1565). Поправка поменуте тврђаве до тада није почела, а од потребних ствари ништа није припремљено, иако је још Арслан-паши, бившем смедеревском бегу, наређено да набави неопходан материјал, због чега му је и послата часна заповест. Вашем покорном слуги [Бајрам-бегу], међутим, ништа није заповеђено у вези с поправком поменуте тврђаве док је био на *Вратима Среће*, а ни накнадно му није стигла часна заповест због чега се није ни почело с поправком. Но, како је сада најважније поправити оштећења, до којих је иначе дошло услед удара грома, умољава се [Порта] да поступи у складу с тим.“

Стога нека се од 289.965 акчи потребних за поменуту тврђаву 120.000 акчи узме од дела закупа Осијечке скеле која спада у тахвил¹¹ закупца Мехмеда сина Алија, а под надзором емина Пирија, азап-аге Београдске тврђаве; 100.000 акчи од дела закупа београдске скеле, која спада у тахвил закупца Сејди Алија, а под надзором емина Хаџи Синана; 40.000 акчи од нишких пиринчаних поља, која спадају у тахвил закупца Сари Мустафе; 29.985 акчи од дела прихода рудника Кучајне, који спада у тахвил шафара Хајдара,¹² а под надзором емина Бехрама, из џемата мојих спахијских синова и 5.015 акчи од дела карловачких хасова, који од првог дана Ребија првог 970. године (29. 10. 1562) спадају у тахвил Алија и Мустафе, што све укупно чини 289.965 акчи. Наредио сам да се наведени износ утроши за поменуту грађевину. Заповедио сам и да, када стигне моја часна заповест, затражиш и узмеш наведени новац од заима

¹⁰ Назив коришћен за султанов двор.

¹¹ Тахвил – период у коме корисник поседа има право да убира приходе.

¹² Хајдар је био купац рудника Кучајна од 1562. године, а у том периоду обављао је службу шафара кола, односно управника топионица у Раковој Бари (D.BŞM 61, 1-18).

Мумина, назира речених муката,¹³ да пошто си мубашир¹⁴ даш да се ојачају места на поменутој тврђави којима је неопходна поправка и обнова и да се постараш да се посао заврши.

Дај да се сачини детаљан дефтер остварених трошкова и када буде готов запечати га и пошаљи мојој Порти. И још се како треба побрини по питању трошкова, и колико је год у твојој моћи не дозволи да се новац расипа, разбацује и улудо троши.

Тако да знаш!

Написано 12. Мухарема 973. године (09. 08. 1565)

¹³ Заим Мумин, био је назир, најважнији службеник Београдског надзорништва царских прихода. Он се на тој дужности помиње у документима у периоду од 1561. до 1574. године (С. Катић, *Османски документи о руднику Мајданпек XVI-XVIII век*, Мајданпек 2009, 13-66, 95; D.BŞM 61; Başbakanlık Arşivi İstanbul, Kâmil Kereci Tasnifi, 718, 1-25; MAD 2775, s 84, s 384, s 1014, s 1189, s 1388, s 1485, s 1622, s 1736, s 1744, s 1833, s 1836; *5 Numeralı Mühimme defteri (973/1565-1566)*, I <Özet ve İndeks>, II <Тipkibasım>, Ankara 1994, h 1350, h 1694, h 1744, h 1763; *12 Numaralı Mühimme defteri (978 – 979 / 1570 – 1572)*, I-II <Özet – Transkripsiyon ve İndex>, III-IV <Тipkibasım>, Ankara 1996, h 182, h 669, h 1203; Başbakanlık Arşivi İstanbul, Mühimme defteri [MD] 16, s 208 h 400; MD 19, s 345 h 688; MD 25, s 107 h 1197). С обзиром на то да немамо податке о београдским назирима из педесетих година XVI века његово службовање могло је бити и знатно дуже.

¹⁴ Мубашир – султанов повереник задужен за временски ограничен задатак.

Srdan Katić

**RECONSTRUCTION OF THE BELGRADE FORTRESS
IN THE YEAR OF 1565**

(Summary)

The document refers to the financing of the Belgrade Fortress reconstruction in the year of 1565. Reconstruction was implemented due to heavy damage caused by gunpowder explosion in the Upper Town warehouse provoked by lightening. The works were financed by different incomes from the territory of the Belgrade *nezareti*, more precisely from Belgrade and Osijek ferry, rice fields of Niš, Kučajna mine and Karlovac imperial domains (*haslar*). The total amount was 290.000 *akçes*. The document preserved in the Prime Minister's Archives in Istanbul, in the series *Maliyeden Müdevver Defterleri* (no. 2775/84), is the summarized copy of the imperial decree issued on 9 August 1565.

Keywords: Ottoman Empire, XVI century, Belgrade, fortress, reconstruction.

